

Vẻ đẹp nhân cách của Nguyễn Công Trứ qua bài thơ

"Bài ca ngất ngưởng"

Khác với những bài hát nói khác, Nguyễn Công Trứ không mở đầu bằng hai câu chữ Hán

mà bằng một câu Hán: “Vũ trụ nội mạc phi phận sự” và một câu Việt: “Ông Hi Văn tài bộ đã vào lồng”. Câu thơ chữ Hán có nghĩa là trong vũ trụ này không có việc gì là không phải phận sự của ta. Đây là quan niệm thiêng liêng của nhà Nho mà Nguyễn Công Trứ đã nhận thức sâu sắc và hạnh động nhất quán từ trẻ cho đến già. Vì nhiệm quan điếm chính thống đó mà “Ông Hi Văn tài bộ đã vào lồng”. Câu thơ hay tuyệt! Nội lực phải dữ dội lắm mới có cái điệu tự hào như vậy. Tưởng chừng như Nguyễn Công Trứ cười một “ông Hi Văn” nào đó, không ngờ “ông Hi Văn” chính lại là Nguyễn Công Trứ! Con người suốt đời say mê công danh nhưng lại coi cái vòng công danh ấy là một cái “lồng”. Tại sao lại có thái độ khinh bạc ấy? Cũng dễ hiểu, Nguyễn Công Trứ là người có tài đã đem hết tài năng, trí tuệ giúp đời, cứu nước, cứu dân. Nhưng xã hội phong kiến mà ông cứ cung tận tụy lại quá bé nhỏ, thậm hại, ông Hi Văn luôn luôn cảm thấy bị ràng buộc, mất tự do, khác chi một con chim trong lồng!

Thành ra những hành động chọc trời khuấy nước, tài thao lược của vị đại tướng để trả

“nợ tang bông” cũng chẳng qua là hành vi bay nhảy của con chim trong lồng.

“Khi Thủ khoa, khi Tham tán, khi Tổng đốc Đông

Gồm thao lược đã nên tay ngất ngưỡng

Lúc bình Tây, cờ đại tướng,

Có khi về Phủ doãn Thừa Thiên”.

Kể như thế cũng đã oanh liệt! Văn võ song toàn ở đỉnh cao. Ấy là tác giả chưa kể đến những công trạng khác mà ông đã sáng tạo và đóng góp cho dân cho nước. Nhưng như thế thì Nguyễn Công Trứ có gì khác với giới quan trường vào luôn ra cúi bấy giờ? Đây, “ông Hi Văn” đây rồi!

“Gồm thao lược đã nên tay ngất ngưỡng”

“Ngất ngưỡng” ngay trong những hoạt động chính thống! “Ngất ngưỡng” ngay trên đỉnh cao danh vọng! Thật là hiếm thấy. Đây không phải là bộ dạng, hành vi bên ngoài mà ngất ngưỡng đã trở thành bản chất của Nguyễn Công Trứ. Là thái độ sống, cũng là cốt cách, là cá tính của “ông Hi Văn”. Làm quan cho một triều đại suy tàn của chế độ pk, giữa đám quan lại, mua bán tước, bên cạnh những “tiến sĩ giấy” oái oăm thay lại cùng trong một “lồng”, nên Nguyễn Công Trứ “ngất ngưỡng” cao ngạo là phải. Xét về mặt nhân cách thì

thái độ “ngất ngưỡng” là “công trạng” lớn nhất của Nguyễn Công Trứ. Thái độ “ngất ngưỡng” xuyên suốt của cuộc đời. Nguyễn Công Trứ, nhưng xét đến cùng thì “ngất ngưỡng” giữa triều, “ngất ngưỡng” trên đỉnh cao danh vọng là thái độ đáng kính nhất của “ông Hi Văn”.

Ngông đã trở thành cốt tủy của Nguyễn Công Trứ. Trong tiểu triều “ngất ngưỡng”, cáo quan về “ngất ngưỡng”:

***“Đô môn giải tổ chi niên,
Đạc ngựa bò vàng đeo ngất ngưỡng
Kìa núi nọ phau phau mây trắng
Tay kiếm cung mà nên dạng từ bi.
Gót tiên theo đủng đỉnh một đôi dì,
Bụt cũng nực cười ông ngất ngưỡng...”***

Năm cởi áo mũ, cáo quan về hưu, không thêm cưỡi ngựa mà cưỡi bò vàng có đeo lục lạc, “ông Hi Văn” thật là “ngất ngưỡng”. Chưa hết, ông còn cột mo cau sau đuôi bò, nói với thiên hạ là để che miệng thế gian. Rồi bỗng xuất hiện dãy núi quen thuộc của quê nhà:

“Kìa núi nọ phau phau mây trắng”. Núi Đại Nại trên quê hương của thi nhân đẹp một cách hư ảo.

Người anh hùng chọc trời khuấy nước nay trở về lân la nơi cõi Phật. “Tay kiếm cung” ấy chỉ có làm đồ đình đồ chùa chứ sao “mà nên dạng từ bi”!

“Tay kiếm cung mà nên dạng từ bi

Gót tiên theo đủng đỉnh một đôi dì”

Vào chùa mà dắt theo cả ả đào thì chỉ có Nguyễn Công Trứ, hay nói đúng hơn chỉ có Nguyễn Công Trứ là thành thật. Sự thành thật đã làm cho câu thơ trở nên xôn xao, có lẽ còn ở tài hoa nữa. Từ “đủng đỉnh” hay quá, đây là nhịp đi của các nàng ả đào vào chùa, cái nhịp “đủng đỉnh” của tiếng chuông mõ tịch diệt, chứ không phải là nhịp “tùng”, “cắc” dưới “xóm”. Nhưng không phải “đủng đỉnh” chốc lát trước sân chùa mà ả đào thành ni cô. Thì cũng như Nguyễn Công Trứ vào cửa từ bi mà đâu có diệt được lòng ham muốn.

“Bụt cũng nực cười ông ngất ngưỡng”

Trong một xã hội mà cá nhân bị thủ tiêu, cá tính bị vo tròn, Nguyễn Công Trứ lại lồ lộ ra

một cá nhân, hồn nhiên một cá tính. Với tinh thần nhân văn “ngắt ngưỡng”, nhà thơ Nguyễn Công Trứ đã đi trước thời đại hàng thế kỉ!

Theo dõi bài ca từ đầu, ta thấy đã diễn ra ba giai điệu “ngắt ngưỡng”. “Gồm thao lược đã nên ngắt ngưỡng” là “ông Hi Văn” “ngắt ngưỡng” ở trong “lòng”. Đây là giai điệu kỳ tuyệt, thể hiện khí phách của Nguyễn Công Trứ. Nói một cách khác đây là chiến thắng oanh liệt của sự tự diệt (khi lên đỉnh cao danh vọng người ta không còn là mình nữa). “Đạc ngựa bò vàng đeo ngắt ngưỡng” là giai điệu Nguyễn Công Trứ cáo quan về hưu “ngắt ngưỡng”. “Bụt cũng nực cười ông ngắt ngưỡng” là giai điệu tự hào của Nguyễn Công Trứ muốn “ngắt ngưỡng” thoát tục.

Và đây là giai điệu cuối có giá trị tổng kết cuộc đời của một nhà nho trung nghĩa mà không đánh mất mình:

“Được mất dương dương người tái thượng,

Khen chê phơi phới ngọn đông phong

Khi ca, khi tử, khi cắc, khi tùng.

Không Phật, không tiên, không vương tục

Chẳng Trái, Nhạc cũng vào phường Hàn, Phú.

Nghĩa vua tôi cho vẹn đạo sơ chung

Trong triều ai ngất ngưỡng như ông!”

Đối với Nguyễn Công Trứ, “được mất dương dương người tái thượng”. Tác giả dùng điển tích “Tái ông thất mã”. Được chưa chắc là may, mất chưa hẳn là rui. Trong cuộc sống bon chen đó, “được mất” một chút là người ta có thể làm thịt nhau, mà Nguyễn Công Trứ lại có thái độ bất biến trước sự được mất thì phải nói “ông Hi Văn” có bản lĩnh cao cường. Lại còn “khen chê” nữa, “khen chê phoi phới ngọn đông phong”. Khen thì vui “phoi phới” đã đành, chứ sao chê mà cũng “phoi phới ngọn đông phong” nghĩa là cũng vui như ngọn gió xuân? Là vì cái gọi là chuẩn mực chính thống không trùng khít với chuẩn mực của nhà thơ. Thì mới oai phong đại tướng “Nguyễn Công Trứ đó đã bị cách tuột xuống làm lính thú, có hề chi, vẫn “phoi phới ngọn đông phong”. Có thể mất chức đại tướng nhưng miễn còn Nguyễn Công Trứ! Những âm thanh này mới làm bận lòng con người yêu đời, ham sống đó:

“Khi ca, khi tửu, khi cắc, khi tùng.

Không Phật, không tiên, không vương tục”

Các giác quan của nhà thơ mở về phía cuộc sống tự do, về phía cái đẹp, về phía hương lạc. Thơ, rượu, ca trù, hát ả đào mới là đam mê của Nguyễn Công Trứ. Câu thơ nhịp 2/2 réo rất thật hay (khi ca/ khi tử/ khi cắc/ khi tùng) làm sôi động cả khúc ca. Tác giả cũng không quên đánh giá lại công trạng của “ông Hi Văn” với triều đại mà ông phụng sự:

“Chẳng Trái, Nhạc cũng vào phường Hàn, Phú

Nghĩa vua tôi cho vẹn đạo sơ chung”

Nguyễn Công Trứ tự liệt vào hàng danh tướng, công thân đời Hán, đời Tống của Trung Quốc như Trái (Trái Tuân), Nhạc (Nhạc Phi), Hàn (Hàn Ki), Phú (Phú Bật). Ông tự hào như vậy là chính đáng, vì lý tưởng anh hùng của ông cũng không ngoài lý tưởng trung quân ái quốc của đạo Nho và ông đã sống thủy chung trọn đạo vua tôi.

Kể ra tìm một bậc danh sĩ văn võ song toàn như Nguyễn Công Trứ trong thời đại nào cũng hiếm, nhưng không phải là không có. Chứ còn “ông ngất ngưỡng” thì tìm đâu ra?

“Trong triều ai ngất ngưỡng như ông?”

Đây cũng là giai điệu cuối cùng của “Bài ca ngất ngưỡng”. Tác giả đã chọn giai điệu “ngất ngưỡng” đích đáng để kết thúc bài ca. “Ngất ngưỡng” ngay trong triều, “ngất ngưỡng” trên đỉnh núi cao danh vọng, đó là nhân cách, là khí phách của Nguyễn Công Trứ.

Nếu được chọn một tác phẩm tiêu biểu cho toàn bộ trước tác của Nguyễn Công Trứ thì đó là “Bài ca ngất ngưỡng”. Con người, tài năng, khí phách, tinh hoa của Nguyễn Công Trứ thể hiện sinh động trong tác phẩm trác tuyệt này. Thể hát nói đã thành thơ, thơ hay, vừa triết lí, vừa trữ tình, vừa trào lộng. Có một Nguyễn Công Trứ ngoài “lông” cười một “ông Hi Văn” trong “lông”, có một Nguyễn Công Trứ ngoại đạo cười một “ông Hi Văn” trong chung. Bốn giai điệu “ngất ngưỡng” đã ghi lại cả cuộc đời hoạt động phong phú của một danh sĩ tài tình, trung nghĩa mà không đánh mất mình. Trong một xã hội mà cá nhân không được coi trọng, cá tính bị thủ tiêu thì thái độ “ngất ngưỡng” của Nguyễn Công Trứ chẳng những là khí phách của ông mà còn là một giá trị nhân văn vượt thời đại.

